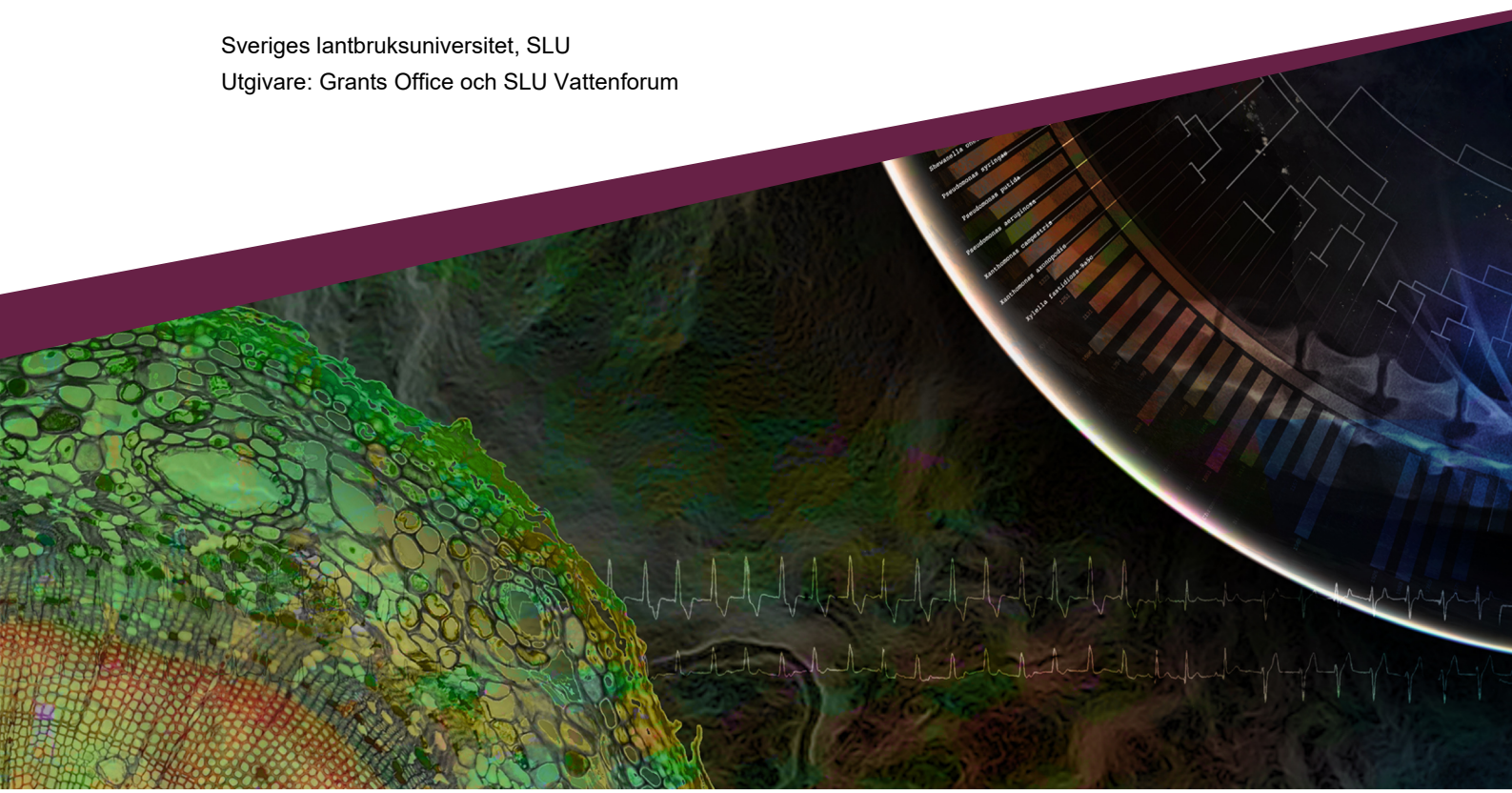

Rapport till regeringen med anledning av SLU:s uppdrag inom EU:s strategi för Östersjöregionen – 2020

Sveriges lantbruksuniversitet, SLU
Utgivare: Grants Office och SLU Vattenforum

Innehållsförteckning

Inledning	3
Sammanfattande kommentarer	4
Strategins delmål av relevans för SLU.....	5
Myndighetssamverkan	5
Finansieringskällor	5
Nytta och resultat.....	6
Hur skulle ni vilja att Sveriges sammantagna framtida arbete med strategin utvecklas de kommande 10 åren?	7
Hur kan EU:s strategi för Östersjöregionen kopplas tydligare till den kommande nationella strategin för hållbar regional utveckling?	8
Hur kan strategin bli ett reellt styrdokument för er organisation?	8

Inledning

SLU är en av de svenska myndigheter som medverkar i genomförandet av EU:s strategi för Östersjöregionen och lämnar härmed vår rapport till regeringen för verksamhetsåret 2020.

Universitetet medverkar genom projekt och samverkan inom våra verksamhetsgrenar forskning, utbildning och fortlöpande miljöanalys. Dessutom är forskare vid SLU ordförande i Helcom Pressure och ansvarig för den svenska Pollution Load Compilation (PLC) till Helcom, expertgruppen för kustfisk inom Helcom (FISH PRO III) och inom ICES-gruppen WGBFAS som tar fram underlag till EU-kommissionen om fiskekvoter i Östersjön. Därtill är många forskare och experter vid SLU aktiva inom andra grupper och expertnätverk inom ICES och Helcom.

SLU har en omfattande verksamhet som bidrar till genomförandet av EU:s strategi för Östersjöregionen. Denna rapport innehåller en sammanställning av drygt 25 forskarrapporter med relevans för strategin från land till kust och hav (bilaga 2) samt en lista över ett axplock av projekt som drivs vid SLU och som kopplar till Östersjöstrategien (bilaga 3). Sammanställningarna ger en intressant bild om vilken bredd SLU har i sitt stöd till Östersjöregionen. Den marina forskningen är sedan 2011 en stor del av SLU verksamhet i och med att Fiskeriverkets forsknings- och utvecklingsavdelning flyttades till SLU när Havs- och vattenmyndigheten bildades.

Sedan 2019 är SLU ansvarig för Sveriges nya oceangående fartyg – Svea. Under 2021 är 196 expeditionsdygn inplanerade, varav ca 120 är i Östersjön. Svea har ledig kapacitet och fartygsenheten på SLU arbetar för att hitta fler användare till Svea. Fartyget är ett toppmodernt fartyg med sju laboratorier. Fartyget är främst avsett för svensk miljöövervakning och forskning men det finns även utländska organisationer som visat intresse för fartyget.

SLU uppskattar de angelägna frågeställningar om strategins framtida inriktning som kom per mail den 11 januari. Det har dock varit för kort tid för oss för att mer uttömmande utveckla frågeställningarna. Därför sker det mer summariskt i denna rapport. Vår önskan är att kunna göra detta på ett mer integrerat sätt inför rapporteringen 2022.

SLU Grants Office har av rektor tilldelats uppdraget att samordna SLU:s rapportering till regeringen. SLU Vattenforum har också bistått i rapporteringen.

Sammanfattande kommentarer

SLU har ett omfattande bidrag till EU:s strategi för Östersjöregionen och då speciellt inom området biologiska naturresurser och förvaltningen av dessa från land till kust och hav. Det bottnar i universitetets fokus på samspelen mellan människa, djur och ekosystem och ett ansvarsfullt brukande av naturresurserna. Sammantaget innebär det att SLU har en verksamhet med ett betydande bidrag till genomförandet av EU Östersjöstrategi. Med detta sagt så är det också så att själva EU:s strategi för Östersjöregionen är ett ganska okänt begrepp inom universitetet. Men medarbetare och finansiärer drivs av ett starkt engagemang för Östersjön och Östersjöregionen.

SLU anser att EU:s Östersjöstrategi spelar en viktig roll på ett strategiskt plan. Speciellt för att öka engagemang och kunskap bland Östersjöländernas regeringar och att skapa finansiella förutsättningar för att lösa de samhällsutmaningar som finns. Det är uppenbart att projektgrupper som förenas över Östersjön har mycket att ge varandra till nytta för hela regionen. SLU anser därför att frågor om god finansiering av Östersjösamarbeten är fortsatt mycket centralt. Olika former av kompletterande finansiering, och eller kombinerad EU och nationell finansiering är framkomliga vägar t.ex. mellan finansiering från HaV, Naturvårdsverket mm och EU. Vad gäller EU finansieringen så är Strukturfonderna t.ex. EU Baltic Sea Region Program en viktig finansiär för verksamheten i Östersjöregionen.

Östersjöregionen står inför mycket stora utmaningar i förvaltningen av ekosystem och de biologiska naturresurserna. Ett förändrat klimat och ett ökande tryck på regionens naturresurser bidrar till belastningen och ett behov av att utveckla strategier för riskhantering med torka och översvämning. De biologiska naturresurserna som skog, vatten, jord, djur, växter, fisk och skaldjur utgör alla grundförutsättningar för att fortsätta utveckla det hållbara samhället. Under många år har förvaltningen av naturresurser stått tillbaka för en prioritering av den ekonomiska utvecklingen i Östersjöregionen. SLU anser därför att EU:s strategi för Östersjöregionen framöver kan ha ett starkare fokus på hållbarhetsfrågor kopplat till förvaltningen av naturresurser och ekosystem.

Strategins delmål av relevans för SLU

SLU:s verksamhet kopplar till alla tre delmålen inom EU:s strategi för Östersjöregionen;

1. Rädda havsmiljön
2. Länka samman regionen
3. Öka välbefindandet

EU-strategins mål ”Rädda havsmiljön” är dock det mål som SLU bidrar till i första hand. Inom detta delmål arbetar SLU brett från land, kust till hav. Universitetet ger bl.a. underlag till bedömning och åtgärder för att minska belastning av näringsämnen och gifter, underlag till förvaltning av fisk och livsmiljöer genom att tex föreslå regleringar i fisket, hållbart jordbruk och markanvändning och status för hotade och främmande arter i Östersjön. I det sammanhanget har SLU samarbete med nationella och regionala myndigheter, olika intresseorganisationer och andra universitet och lärosäten runt Östersjön.

Myndighetssamverkan

SLU har ett omfattande samarbete med andra svenska myndigheter. Däribland kan nämnas speciellt Havs- och vattenmyndigheten, SMHI, Naturvårdsverket, Jordbruksverket, Skogsstyrelsen, Statens veterinärmedicinska anstalt, Energimyndigheten, Kemikalieinspektionen samt länsstyrelser och kommuner. Flera av dessa myndigheter är också finansierare av forskning och uppdrag.

Finansieringskällor

De största finansieringskällorna för SLU:s verksamhet i Östersjöregionen är svenska myndigheter som Havs- och vattenmyndigheten och Naturvårdsverket. Till det kommer även en betydande finansiering från FORMAS, Vetenskapsrådet och EU. EU-finansieringen inkluderar projekt med finansiering från INTERREG, LIFE+, EU Baltic Sea Region Program samt BONUS och några projekt finansierade via EU HORIZON 2020. Finansiering från näringslivet förekommer också och även från Länsstyrelser och Jordbruksverket. Flera projekt är

samfinansierade från både nationella och internationella finansiärer med finansiering från HaV, EU:s Östersjöprogram och Svenska Institutet.

Nytta och resultat

Det är svårt att kvantifiera nytta och resultat av alla olika forskningsprojekt i det kort perspektivet. Vi hänvisar därför till beskrivningen av det axplock av projekt som finns listade i bilaga 2. Alla projekt gör nytta, men behovet av fortsatta åtgärder och ytterligare kunskap för att förbättra miljötillståndet och utveckla förvaltningen är fortfarande stort. Det gäller hela systemet från land till kust och hav.

Arealen av syrefria bottenar i Östersjön ökar, men kustnära vatten visar på en förbättrad vattenkvalité i flertalet områden. För flera av de kommersiellt och internationellt nyttjade fiskbestånden Östersjön som torsk och sill är läget kritiskt till följd av hårt fiske och ogynnsamma miljöförhållanden. Flera arter av plattfiskar är däremot på uppgång. Även längs kusten har det i flera områden skett stora förändringar i ekosystemet med vikande bestånd av rovfisk och en massförekomst av storspigg, en art som när den förekommer i höga numerärer kan ge upphov till övergödningssymptom som blomningar av trådalger. Varmare vatten som ett resultat av klimatförändringen i kombination med fiske, fysisk exploatering av livsmiljöer och övergödning gör att de marina ekosystemen är hårt pressade. Påverkan från klimatet är sannolikt bara i sin linda och kommer bli än mer uttalat under kommande decennier. Men det finns även positiva signaler i Östersjöns miljö som en ökning av populationerna av sälar, havsörn och fiskätande fåglar. En ökad förekomst av marina toppredatorer som säl och storskarv orsakar dock stora konflikter med det småskaliga kustfisket, och det behövs nya strategier och fiskeredskap för att säl ska kunna samexistera med ett hållbart kustfiske. De förändringar vi ser i miljön gör det tydligt att vi i större omfattning behöver gå ifrån stuprörstänket inom förvaltningen där fisket och den övriga miljön förvaltas var för sig. Det sker en långsam men succesiv övergång till mer av ekosystembaserad förvaltning av haven, där olika intressenters syn på havets nyttjande tas i beaktning.

Mängden bekämpningsmedel i ytvatten minskade kraftigt under 90-talet men minskningen har avstannat och halter som kan vara skadliga för vattenmiljön uppmäts fortfarande i jordbruksnära vattendrag. Halterna av dioxiner och PCB har minskat kraftigt sedan ämnena förbjöds, men finns fortfarande kvar i systemet och dioxinkoncentrationerna begränsar humanintaget av t.ex. strömming. Samtidigt behöver flöden, effekter och blandningar av nya okända miljöföroreningar ges mer uppmärksamhet. Detta på grund av den stora mängd persistenta kemikalier och läkemedel vi använder i samhället.

Växtnäringsbalanser som görs på nationell nivå, visar en positiv utveckling men det är svårt att se den positiva utvecklingen i vattenkvalitetsdata från svenska ytvattenförekomster. Ny teknik med satellit- och markdata öppnar dock möjligheter till ett effektivare växtnäringsutnyttjande i jordbrukslandskapet.

Utmaningen är att överföra ny kunskap i förvaltningen av naturresurserna till de som har genomförandet i sin hand dvs markägare och fiskerättsinnehavare. Fortfarande är anslutningen av lantbrukare förhållandevis låg till olika ersättningsystem för miljöåtgärder (EU) i Östersjöregionen. Miljöersättningsprogrammen behöver utvecklas betydligt för att bli mer attraktiva för investering i miljöåtgärder inom lantbruket. Det är svårt att komma överens om och genomföra åtgärder både i havet och på land. På land är dock antalet aktörer mångfald större och intressekonflikterna betydande. Ett angeläget framtida forskningsområde är därför upptaget av miljöåtgärder bland markägare och vilka faktorer som påverkar deras beslut. Förvaltningen på land är fortfarande i huvudsak styrd av enskilda ingångsvärden, och frågan är om inte förvaltningen av landbaserade system också i högre grad likt det som sker i haven bör ske utifrån ett tänk om mer av en ekosystembaserad förvaltning.

Hur skulle ni vilja att Sveriges sammantagna framtida arbete med strategin utvecklas de kommande 10 åren?

SLU ser gärna att de kommande åren har ett fokus på att mobilisera fortsatt finansieringen för samarbete i Östersjöregionen. En angelägen komponent är fortsatt informationsspridning till regeringar och beslutsfattare. Gärna samfinansiering mellan Östersjöländerna och EU och ett fokus på uthållig utveckling. Det är angeläget att finansiering för östersjöregionalt samarbete kompletterar övrig EU finansieringen genom t.ex. strukturfonder.

Vad gäller uppdraget till SLU ser vi gärna att det blir mer specificerat för några av våra kompetensområden och att det finns en underliggande kompletterande struktur mellan svenska myndigheter. Som upplägget är nu blir det lätt en projektredovisning istället för att prioriterade frågeställningar diskuteras och utvecklas. Det svenska bidraget till Östersjöstrategin kan därmed bli mer systemiskt och strategiskt.

Hur kan EU:s strategi för Östersjöregionen kopplas tydligare till den kommande nationella strategin för hållbar regional utveckling?

SLU anser att det kan vara fördelaktigt att EU:s strategi för Östersjöregionen kopplas till den nationella strategin för hållbar regional utveckling. Det bygger dels på att SLU anser det troligt att förvaltningen av de biologiska naturresurserna kommer att ske mer och mer utifrån regionala och lokala förutsättningar och noder och dels på att samarbetet inom EU:s strategi för Östersjöregionen med fördel också har en regional karaktär över Östersjön. Det är troligt att behovet av ny kunskap och innovationer kommer att öka som en följd av en styrning mot mer av hållbar regional utveckling. Som ett universitet inom hållbarhetsfrågor välkomnar SLU en sådan utveckling där forskning och utbildning får mer av både en regional/lokal förankring och samtidigt mer av gränsöverskridande internationellt samarbete. SLU:s olika campus från norr till söder är delvis redan riggade för en sådan utveckling. Även om skillnaderna fortfarande är stora mellan länderna i Östersjöregionen har mycket skett under de senaste åren.

Förutsättningarna för ömsesidigt regionalt samarbete över Östersjön är idag goda, på ett helt annat sätt än för 10 år sedan. Det är dock en fråga om just EU:s strategi för Östersjöregionen ska kopplas till en kommande strategi för hållbar regional utveckling eller om det är ett mer generellt internationellt uppdrag som bör vara del av den regionala utvecklingen.

Hur kan strategin bli ett reellt styrdokument för er organisation?

Strategin är idag ett svagt styrdokument för SLU. För att det ska bli ett reellt styrdokument krävs att uppdraget ingår som en del av regleringsbrevet till SLU. Det är dock troligt att SLU:s bidrag till strategin i huvudsak styrs av tillgången på medel för forskning, miljöövervakning och samarbete i Östersjöregionen. Då i första hand externa medel hos forskningsråd och andra finansiärer. SLU är speciell som myndighet i och med att ca 50% av verksamheten finansieras med externa medel som söks i konkurrens med andra aktörer. SLU är därför tveksam till nyttan av att lägga strategin som ett styrdokument i organisationen. Det som däremot skulle ha en stor genomslagskraft för SLU:s verksamhet och bidrag till Östersjöstrategin är om den ingår som styrdokument i forskningsrådets

regleringsbrev och uppdragen för stora finansiärer som HaV, Naturvårdsverket och Jordbruksverket. Det skulle ha en direkt påverkan på SLU:s arbete i Östersjöregionen.

I bilaga 2 finns drygt 25 korta rapporter från forskare för att illustrera bredden av verksamheten enligt nedan.

1. Bättre näringskretslopp för djurgödsel – Helena Aronsson
2. Hur skyddar vi havets miljöer – Ulf Bergström
3. Hästarna och havet – Helena Aronsson
4. När ekosystemtjänsterna krockar – Mikaela Bergenius
5. Effekter av stöd till selektiva och rovdjurssäkra redskap – Johan Blomquist
6. Nya sensorer i miljöövervakningen – Jens Fölster
7. För en mer ekosystembaserad havsförvaltning – Lena bergström
8. Kan vi äta strömming utan risk för miljögifter – Anders Glynn
9. Vad händer i Östersjön när vattnet blir varmare – Anna Gårdmark
10. Långsiktig övervakning av bekämpningsmedel i miljön - Mikaela Gönczi
11. Östersjöns arter och livsmiljöer under fortsatt press - Christina Halling
12. Mat och miljönytta från naturbetesmarker - Anna Hessle
13. Internbelastningen har stor betydelse för vattenkvaliteten och Östersjön – Brian Huser
14. Blå/gröna fånggrödor från havet blir foder – Anders Kiessling
15. Åtgärdssamordnare för lokalt engagemang mot övergödning – Katarina Kyllmar
16. Kan ett hållbart kustfiske och marina däggdjur samexistera – Sara Königson
17. Skogen och skogsbrukets betydelse för Östersjön – Hjalmar Laudon
18. Baltic Sea Science Center – en utställning om Östersjön på Skansen – Jens Olsson
19. Med smarta kartor håller vi koll på växtnäringen – Mats Söderström
20. Övervakning och status för kustfisken i Östersjön – Jens Olsson
21. Ekonomiska aspekter i förvaltningen av säl och fisket – Staffan Waldo
22. Vad finns i vårt vatten och vad borde finnas där – Karin Wiberg
23. Var är det lönt att fiska – en analys av fisket i svenska regioner – Staffan Waldo
24. Braxen istället för den norska laxen – Örjan Östman
25. Arbetet inom HELCOM PRESSURE WG och HELCOM PLC – Lars Sonesten
26. Lantbruket i centrum för lokalt åtgärdsarbete runt Östersjön – Staffan Lund
27. Mer skoglig biomassa för energiproduktion i Östersjöregionen - Peichen Gong
28. Sveriges nya oceangående forskningsfartyg – SVEA – Lars Thorell

Uppsala den 29 januari 2021